

Kirjallisuutta

den herättämää ajatuksenvaihtoa.

Kielitieteellinen keskustelu on meidän oloissamme usein vaimeata sen takia, että kenttä on laaja, tutkimusongelmat ja käsittelytavat ovat erilaisia ja tutkijalla on vain harvoin mahdollisuus puhua juuri niistä asioista, jotka todella tuntee hallitsevansa. Etäisempien ongelmien käsittely vaatii miettimisaikaa, tietojen tarkistamista ja uusien hankkimista, ja tämä kaikki jarruttaa tai estää spontaania keskustelua. Kielitieteessä voitaisiin nämä näkökohdat huomioon ottaen kehittää uudenlainen kirjallisen keskustelun muoto siten, että esitelmöitsijät, jotka omalta osaltaan ovat jo orientoituneet teemaan, avanneet keskustelun ja näin osoittaneet keskusteluhaluukkuutensa, lukisivat ja kommentoisivat toistensa kirjoituksia. Nämä kommentit painettaisiin kunkin artikkelin loppuun. Kukin saisi puuttua siihen, mihin haluaisi ja mitä pitäisi tärkeänä. *Kieli, valta ja eriarvoisuus* osoittaa kokonaisuutena, että keskustelun ja väittelyn pohjaksi soveltuvia aiheita löytyy enemmän kuin kyliksi.

KAISA HÄKKINEN

Perustietoa etymologiasta

KAISA HÄKKINEN *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. Pieksämäki 1990. 326 s.

Kaisa Häkkinen jatkaa vuonna 1990 ilmestyneessä tietolippaassaan etymologisen tutkimuksen menetelmien ja tulosten kansantajuista selvittelyään. Käsillä oleva teos on sujuvaa jatkoa hänen vuonna 1989 ilmestyneelle etymologiselle sanakirjalleen, joka esittää suomen kielen tuhannen yleisimmän sanan alkuperän. Etymologisten metodien esittelyn osalta kirja pohjautuu osittain Häkkisen väitöskirjaan, joka käsitteli suomen kielen

vanhimman sanaston tutkimusmetodeja. Tätä osuutta on laajennettu nyt käsittämään koko sanaston alkuperän tutkimuseriaatteita mukaan lukien aivan nuoretkin lainasanat ja muu myöhäsyntyinen sanasto. Nimenomaan viimeksi mainittu sanasto, tuoret johdokset, yhdyssanat sekä sellaiset sanat, joilta kosketuskohdat suku- ja naapurikieliin puuttuvat, onkin etymologisessa tutkimuksessa aikaisemmin jäänyt varsin vähälle huomiolle.

Kaisa Häkkisen kirja toimii sekä oppikirjana että etenkin sanastokerrostumien osalta myös hakuteoksena. Oppikirjamaisuus selittyy sillä, että teos on syntynyt tekijän sanahistorian luentojen pohjalta. Kirjaan voikin tarttua aloittelevakin etymologiasta kiinnostunut lukija, sillä etymologian perusteet selitetään alkeista lähtien. Kirja alkaa etymologiatерmin selvityksellä ja katsauksella yleisen ja suomalaisen etymologisen tutkimuksen historiaan. Tästä käyvät selvästi ilmi ne tarkoituserät, joita etymologinen tutkimus erityisesti Suomessa on palvellut, ja miksi on tutkittu sitä mitä on tutkittu eli etupäässä vanhaa sanastoa. Tässä yhteydessä esitellään myös tärkeimmät suomen kieltä koskevat etymologiset tutkimukset ja niiden tekijät.

Etymologian peruskriteereitä, äänneasua, merkitystä ja levikkiä selvitetään laajasti. Perusasiat on esitetty selkeästi, ja mukana on myös tuoreita näkökulmia etenkin merkityksen muuttumiseen. Aivan aiheellinen on kritiikki esim. »alkumerkityksen» rekonstruointia kohtaan (s. 38). Samoin affektin osuudesta sanojen merkityksen muuttumisessa on aiheellisesti muistutettu. Koko merkityksen muutosten lajeja ja syitä esittelevä kappale on paitsi erinomainen johdatus aiheeseen myös terveellistä luettavaa tottuneellekin etymologian harrastajalle. Levikkikriteeriä selvitetään sekä omaperäisten että lainasanojen näkökulmasta. Etymologioinnin yleiset periaatteet on esitetty lyhyesti mutta sujuvasti teesien muodossa sivuilla 67–74. Kukin periaa-

te on otsikkonsa jäljessä selitetty ja kommentoitu esimerkein.

Toisessa pääjaksossa keskitytään sanaston kuvaamiseen ja luokitteluun. Pohditaan perussanoja, etenkin aiheellista kysymystä uusien perussanojen ilmentymisestä, ja esitellään ikivanhojen perussanojen äänteelliset kriteerit. Johtaminen sanamuodostuskeinona on saanut kirjassa laajasti tilaa, mikä onkin paikallaan. Onhan se nimenomaan sanaston kokonaisuuden kannalta ehdottomasti tärkein etymologian tutkimusprinsiippi. Huomiota kiinnitetään myös sellaisiin usein sivuutettuihin tekijöihin kuin muuntelu (*mursu* ja *norsu*), typistäminen (*akku*, *sellu*, *reuma*), suffiksaatio (*lenkkarit*, *länkkäri*; *julkkis*, *kovis*) ja kontaminaatio, joista etenkin viime mainittu on ilmeisimmin tuottanut melkoisen määrän perussanan näköisiä uudennoksia. Johdosten etymologointiin liittyviä ongelmia on tarkasteltu s. 124–136. Näistä johtimen »epäproduktiivisuuden» kohdalla mainitut esimerkit eivät nähdäkseni ole kovin onnistuneita. *Isännän* ja *emännän* rinnalla mainituista sanoista *saalis*, *takuu* ja *tekele* vain ensin mainittu on johtimensa osalta harvinainen: *takuu*-sanahan on täysin produktiivisen johdostyyppin edustaja (*takuu* < *takaa*- kuten *leikkuu* < *leikkaa*-) ja *tekele*-sanassa on erittäin produktiivinen e^x -johdin, joskin liittyneenä kontinuaatiivijohdokseen, joka ei ole käytössä (**tekele*-: **tekelen*), josta myös johdos *teelmä*).

Kolmannessa pääjaksossa esitellään suomen sanaston etymologiset kerrostumat. Omaperäinen sanasto nähdään jälleen kerran luokiteltuna sukupuun mallia noudattaviin ikäkerrostumiin, vaikka nimityksiä onkin hieman muutettu ja hierarkiassa yhdenvertaisia ovat nyt »uralilaiset sanat», »suomalais-ugrilaiset sanat» ja »suppeammat esisuomalaiset etymologiat», joista viime mainitun alaluokkina ovat »suomalais-permiläinen sanasto», »suomalais-tšeremissiläiset etymologiat» ja »suomalais-mordvalaiset etymologiat». Kantasuomalaisena sanastona esitellään varhaiskanta-

suomen sanasto, myöhäiskantasuomen sanasto sekä suomen kielen erilliskehityksen aikainen sanasto. Tämä vain osoittanee sen, miten vaikea suomen kielen vanhinta sanastoa on toisin järjestellä, vaikka kuinka haluttaisiin päästä eroon sukupuumallista. Häkkinen tuo kyllä selvästi esiin levikkien aukkoisuuteen liittyvät ongelmat. Luettelot ovat erinomainen pika-apu sille, joka haluaa esimerkkejä eri-ikäisistä omaperäisistä sanoista. Kunkin sanan vastineet sukukielistä on esitetty lyhyesti ja yksinkertaisella mutta luotettavalla tavalla transkriboituina. Pieni mutta tärkeä lisä on viittaus UEW:hen, josta löytyvät täydellisemmät ja suhteellisen ajantasaiset tiedot kustakin etymologiasta. Sanat on esitelty luontevasti merkityksen mukaan luokiteltuina.

Etymologisella tutkimuksella on vielä runsaasti työsarkaa kahden nuorimman sanastokerrostuman alkuperän selvittämisessä, ja Häkkinen arveleekin, että kyseisten ryhmien sanoille tullaan vielä löytämään lainaoriginaaleja. Nuorimpien sanojen osalta hän aivan oikeutetusti korostaa ekspressiivisyyden ja kontaminaatioiden vaikutusta sanaston runsastumiseen.

Lainasanoista Häkkisen kirja antaa erinomaisen tuoreinta alan tutkimusta referoivan tietopaketin. Kutakin yksittäistä lainanantajatahoa ja sieltä saatua sanastoa kuvaillaan omassa lyhyessä mutta informatiivisessa kappaleessaan. Myös käänöslainoille on omistettu oma kappaleensa. Kirjan lopussa oleva 28 sivun mittainen sanahakemisto on hyvä ja tarpeellinen lisä.

Kaisa Häkkisen kirja on mainio tietopaketti sanahistoriasta ja etymologisesta tutkimuksesta kiinnostuneelle. Se on myös hyödyllinen pikahakuteos sellaiselle, joka haluaa esimerkinomaista tietoa suomen kielen eri-ikäisistä sanastokerrostumista tai jolta usein kysytään sanojemme alkuperää koskevia perustietoja. Ainakin minulla sen luontevin paikka lienee työpöydällä puhelimen vieressä.

ULLA-MAIJA KULONEN